

Zipser Keresztély András

Az angol ipari forradalom és a francia polgári forradalom után a 20. század első felében Európa-szerte kinő és önállósul *Abraham Werner* geognóziájából a geológia tudománya, különválva a bányászat-tól és nagy fejlődésnek indul. Így érthető, hogy az első Földtani Társulat Angliában alakul meg 1807-ben. A plutonisták és neptunisták harca lassan elül, a Cuvier-féle katasztrófaelmélettel szemben pedig *Lyell* az 1830–33 között megjelent fő művében kimondja az aktualizmus elvét. Közben 1830-ban megalakul a második társulat, a Société Géologique de France, a már fejlődésnek indult londoni Geological Society mintájára.

Magyarországon, a reformkor nemzeti-társadalmi lendülete a tudomány területére is kihatott. 1825-ben Széchenyi megalapítja a Magyar Tudós Társaságot. Az 1840-ben megalakuló Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése létrehozta 1841-ben a Királyi Magyar Természetudományi Társulatot. Szélesedő körben megnő az érdeklődés a természettudományok iránt. Az 1770-ben alapított európai hírű selmeci Bányászati Akadémiáról ekkor már több mint fél évszázada kikerült bányászgeológus szakemberek több nemzedéke jelentette a személyi feltételt ahhoz, hogy Európában harmadiknak Magyarországon jöhessen létre földtani társulat 1848-ban, megelőzve a szintén 1848-ban alakult Deutsche Geologische Gesellschaftot, s még sok nagy nemzetet, ami nem kicsi dolog.

De hogyan is történt? A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. vándorgyűlése Sopronban, 1847. augusztus 11-én ült össze. Az elnöklő Esterházy Pál mellett Kubinyi Ágoston volt az ülés vezetője mint alelnök. A szokásos megnyitó és ügyviteli kérdések tárgyalása után elsőként *Zipser K. András* besztercebányai tanár szólt fel és „Javaslatok földismereti bányász egyesület alapítására Magyarországon” című előadásában indítványt terjesztett elő, melyben hangsúlyozta a hazai bányászat nagy fontosságát, adatokkal bizonyítva, hogy 1740–1780 között, vagyis Mária Terézia uralkodása alatt még virágoztak a felvidéki és az erdélyi, Európa-szerte híres arany-, ezüst- és egyéb ércbányák, de az utóbbi 40–50 esztendőben erősen hanyatlóban vannak. Véleménye szerint ezt a hanyatlást gátolni lehetne az ország ásványföldtani viszonyainak részletes kutatásával és megismerésével”, majd így folytatja: „A közjólétet csak azáltal vívhatjuk ki, ha az ország előnyeit, földjének termékenységét s a kincseket, melyek annak hegyeiben s bérceiben rejlenek, ismerjük és magunkévá tesszük.” Ma is helytálló szavak! Ennek érdekében javasolja földtani-bányászati egyesület alapítását, mely hazánk földtani tanulmányozását végezné. Zipser javaslatát általános tetszéssel fogadták és a szervező munkával *Kubinyi Ágostont* bízták meg.

Zipser K. András tehát a társulati gondolat atyja, melynek megvalósulásához a

helyet és körülményt Videfalván 1848. január 3-án a Kubinyi testvérek, Ágoston, Ferenc és társai biztosították, majd pedig dicső elődeink a század második felében *Szabó Józseffel* az élen lerakhatták azt az alapot, amelyre felépült a ma már 135 éves Magyarhoni Földtani Társulat. Az első természettudományi egyesülete hazánknak, amely valamely tudományág művelésére megalakult, s az egyetlen, amely azóta is megszakítás nélkül működik, így jelenleg az ország legidősebb hazai-honi tudományos egyesülete.

Érdemes kiemelni, hogy valamennyi hazai tudományág között a földtan volt az első, melynek művelésére külön, önálló társulat alakítását határozták el, s ezzel megelőzték a hazai bányászokat, akik pedig sokkal nagyobb múltra tekintenek vissza. Mindez kihangsúlyozza Zipser K. András elévülhetetlen érdemét, akinek egész életét a munka és a haza szeretete, meg a lelkesedés jellemezte.

Vessünk egy pillantást Zipser életpályájára is. Ezelőtt 200 évvel, 1783. november 25-én született Győrött. Tanulmányait Besztercebányán, majd a pozsonyi líceumban végezte, ahol filozófiát és teológiát tanult. 1803-ban Brunnbe hívják, a neves André-féle nevelőintézetbe tanítani. Andrénak „Hesperus” nevű folyóiratába mint munkatárs tevékenykedett. 1807-ben apja kérésére visszatér Besztercebányára, ahol feleségével együtt leánytanító és nevelőintézetet alapít. Intézeti tevékenysége mellett azonban a besztercebányai evangélikus gimnáziumban is tanít 1810-től, mint természetrajztanár, elsősorban ásványtant. Ekkor ismerkedett meg vele a két, itt tanuló Kubinyi fiú, akikkel 1810–13 között külön is tanítva megkedvelteti az ásványtant. Majd együtt beutaznak néhány felvidéki megyét, földtani tanulmányi kirándulásokat tesznek. Zipser 1815-ben és 1817-ben gyalog bejárta és tanulmányozta Lengyelországot és Poroszországot. Megfigyeléseit több folyóiratban közölte.

Sopronban jelenik meg 1817-ben fő műve, a „Versuch eines topographisch mineralogischen Handbuches von Ungarn”, amely a magyar ásványföldtan története első, kezdeti szakasza irodalmának egyik fontos műve. Ennek adatait Boudant francia tudós is felhasználta és idézi közismert Magyarországról szóló monográfiájában. Feltehetően kevesen tudják, hogy Boudantnak 1818-ban, magyarországi tanulmányútján Zipser volt az útítársa.

Zipser sorsa azonban a sok külföldi elismerés, magas fedelmi kitüntetések, ajándékok ellenére is – csak jellegzetes magyar sors. Feleségének 1859-ben bekövetkezett halála által lesújtva, nevelőintézetét megszünteti. Ezután igen szűkösen él, az értékes ajándékokat, kitüntetésekét lassanként kénytelen értékesíteni, hogy betevő falatját biztosítsa. Nevelői és tanítói működése elismerésképpen a királyi Ferenc József-renddel tünteti ki – ez egyetlen magyar kitüntetés – és halála előtt

két évvel (!) nyugdíjat is kap, ami megkönnyítette ugyan sorsát, de legyengült szervezetén már nem sokat segített. Még jelen volt Pesten a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1863-ban tartott IX. vándorgyűlésén. Itt szólal fel utoljára, mondván: „bár német nyelven és német ruhában szól, azért magyar érzet lakik s magyar szív dobog keblében, 80 éves életének munkásságát is azon magyar közánknak óhajtja szentelni, melynek emlékét magával viendi azon útjára is, honnét még senki sem tért vissza.” Ekkor már beteg volt és a következő évben, 1864. február 20-án csendesesen elhunyt. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1864. évi X. marosvásárhelyi vándorgyűlése, Kubinyi indítványára elhatározta, hogy közadakozásból síremléket állít Besztercebányán, ami meg is történt.

Zipser K. András kiváló pedagógus volt és éles szemű megfigyelő. Lelkes autodidakta természetbúvár, aki a természet, az ásványok szeretetére tanította meg tanítványait.

Igen nagy érdeme még, hogy a külföldet megismertette hazánk ásványvilágával. Érdemeit külföldön is elismerték, és tudósok, egyesületek, intézetek dicső íratái és oklevelei fejezték ki nagyrabecsülésüket. Királyok, fejedelmek tüntették ki. Kiterjedt külföldi levelezése volt. Igen aktív tagja volt a jénai Ásványtani Társaságnak; jénai levelezéséből derült ki az, hogy az első hazai helyi bányászati egyesület Selmecebányán alakult meg 1810-ben, *Jónás József* selmeci bányamérnök jóvoltából. Vele, aki könyvének előszavát is megírta, közeli szakmai és baráti kapcsolatban volt. Híres és gazdag ásvány-, kőzet- és őslénytani gyűjteménnyel rendelkezett, ami kb. 12 000 darabból állt, sajnos elpusztult. Sokan felkeresték gyűjteménye megtekintése és tanulmányozása céljából.

Végezetül még valamit: Zipser átélte a magyar ásványföldtan történetének első, kezdeti, hősi korszakát, amely kb. az 1760–1825 évek közti időt foglalja magában, s mely korszakról az utókor vagy megfeledkezik, vagy nem sokra tartja. Ez helytelen, ugyanis ennek a kornak a képviselőit akkor jobban ismerték extra Hungariam, azaz külföldön, mint ma sokan itthon. Ennek a korszaknak hazai képviselői, pl. Fichtel János, Fridvaldszky János, Born Ignác, Müller Ferenc, Benkő Ferenc, Zay Sámuel, Jónás József, akik bár jogászok, orvosok, teológusok, ill. bányamérnökök voltak, mind autodidakta természetbúvárokká, mineralógusokká váltak, akár Zipser maga is. Együtt a hazai földtudományok úttörői is! Hagyatékuk: kisszámú mű, de ezek szakirodalmunk klasszikus művei, kútforrások. S bár nem mind voltak magyarok, németül és latinul írtak és beszéltek, szertették ezt a földet, melyet hazájuknak vallottak, s elsősorban azért érdemlik meg, hogy megemlékezzünk róluk némelykor.

CSÍKY GÁBOR

A TERMÉSZET VILÁGA ARCKÉPCSARNOKA

ZIPSER KERESZTÉLY ANDRÁS
(1783–1864)

Természetbúvár, a Magyar honi Földtani Társulat megalapozója

